

О. В. Пономаренко

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті показано, що методологічні засади дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти доцільно розглядати як ієрархічно побудовану поліметодологічну систему, яка включає філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий рівні дослідження.

Доведено, що наукову проблему підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти доцільно реалізовувати, спираючись на сучасну форму діалектичного методу, закон заперечення заперечення та принцип єдності теорії і практики.

У процесі дослідження обґрунтовано, що система підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, насамперед, має бути цілісною, що виражається у принциповій неможливості її зведення до набору складових елементів і виведення з них цілого, а також залежності властивостей окремого елемента від його місця в системі та функцій, які він виконує.

При цьому результатом використання системного підходу є створення відповідної концептуальної моделі досліджуваного феномена, яка відображає внутрішні зв'язки та відносини в системі та її взаємозв'язок з оточуючим середовищем. Показано, що застосування синергетичного підходу в дослідженні дає змогу визначити досліджуваний феномен як складну відкриту систему, що володіє здатностями до самоорганізації й саморозвитку.

Враховуючи вищезазначені наукові позиції щодо обґрунтування філософської та загальнонаукової методології, наукову проблему підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти ми будемо розв'язувати, спираючись на сучасну форму діалектичного методу, закон заперечення заперечення, принцип єдності теорії і практики, а також на системний та синергетичний підходи.

Ключові слова: магістри психології, методологія дослідження, професійна освіта, синергетичний підхід, системний підхід.

Постановка проблеми. Серед важливих питань, що потребують окремого розгляду дослідників теорії і методики професійної освіти, важливість методології дослідження як інструменту наукового пізнання дійсності визначається, насамперед, тим, що предмет дослідження буде вивчений та розглянутий із різних позицій й аспектів, що забезпечить отримання дослідником достовірних наукових результатів. Крім цього, за допомогою методології можна віднайти сукупність саме тих методів дослідження, що дасть змогу якнайповніше розкрити сутність досліджуваного феномена, виокремити його характеристики та визначити перспективні шляхи розвитку та оптимізації.

Аналіз наукового доробку таких вітчизняних науковців, як Г. Бірта, Ю. Бургу [2], В. Сидоренко [13], Ю. Чопик [17], Р. Шевчук [18, с. 42–43], Г. Щука [19], дав змогу сформулювати авторське бачення щодо рівнів методології дослідження. Так, методологічні засади дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до про-

фесійної діяльності в умовах неформальної освіти вважаємо за доцільне розглядати як ієрархічно побудовану поліметодологічну систему, яка включає чотири рівні:

1) філософський рівень – загальнофілософські методи, категорії, положення, ідеї та принципи, що відтворюють засади будь-якої пізнавальної діяльності і тому застосовуються вченими в усіх науках, на всіх етапах дослідження;

2) загальнонауковий рівень – загальнонаукові методологічні підходи, які знаходяться у логічному взаємозв'язку із філософськими методами та враховують предметну спрямованість наукового пошуку, конкретизують абстрактні філософські конструкції;

3) конкретно-науковий рівень – підходи, які застосовуються конкретною наукою (педагогікою) та створюють методологічне підґрунтя формування шляхів вирішення проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти;

4) рівень конкретного дослідження – сукупність методів дослідження, які дають змогу вирішити проблему підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

Усі названі рівні методології, безперечно, є необхідними для проведення якісного, повноцінного, різноаспектного та завершеного психолого-педагогічного дослідження, проте їх роль у науковому пізнанні досліджуваного феномена різна.

Мета статті – детальна характеристика філософського та загальнонаукового рівнів методології дослідження в контексті проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу.

Філософський рівень методології дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти охоплює універсальні загальнофілософські підходи і методологічні засоби наукового пізнання, за допомогою яких можна здійснити загальний аналіз досліджуваного феномена, а також створити передумови для подальшої пізнавальної діяльності на нижчих рівнях методології.

У цьому контексті вельми інформативними для формування загального розуміння філософської методології дослідження є позиції науковців В. Давидова, П. Образцова, І. Уман [4], В. Краєвського [7], Е. Семенюка, В. Мельника [12] та Ю. Сурміна [14], які звертають увагу на виняткову важливість використання основних положень діалектики у психолого-педагогічному дослідженні, оскільки саме діалектика уможливляє вивчення будь-якого психолого-педагогічного феномена у процесі постійного розвитку та змін, при цьому визначаючи основні протиріччя та окреслюючи шляхи їх вирішення.

Враховуючи вищезазначені наукові позиції щодо обґрунтування філософської методології, наукову проблему підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти ми будемо реалізовувати, спираючись на сучасну форму діалектичного методу, закон заперечення заперечення та принцип єдності теорії і практики.

Насамперед, у процесі дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти будемо дотримуватися основних положень сучасної форми *діалектичного методу* (Ю. Сурмін) [14, с. 128], що передбачає:

– розгляд предмета дослідження в процесі його розвитку;

– вивчення досліджуваного феномена в контексті його зв'язків та взаємодії з іншими феноменами, особливо з тими, що стали передумовою

для його появи та безпосередньо впливають на його сучасний стан і детермінують тенденції його розвитку;

– простеження поступового розвитку досліджуваного феномена з метою виявлення моментів переходу кількісних змін в якісні;

– розгляд процесу розвитку досліджуваного феномена як саморозвитку, який відбувається на основі певних внутрішніх суперечностей, що виступають джерелом цього розвитку.

Застосування цього методу також спрямовує нас на врахування необхідності у процесі дослідження в частковому бачити загальне, а в загальному – часткове. Тому, вивчаючи досліджуваний феномен, все часткове варто розглядати в аспектах його глибини, конкретності та взаємозв'язків із загальним – мета-системою освіти.

Закон заперечення заперечення ґрунтується на триєдиному процесі діалектичного заперечення, який включає деструкцію, кумуляцію та конструкцію [4]. Так, *деструкція* в контексті нашого дослідження передбачає руйнування застарілих й неефективних підходів до професійної підготовки майбутніх магістрів психології, відходження знаннєвої педагогічної парадигми, а також подолання гальмівних стереотипів і кліше в педагогічній взаємодії між викладачами та магістрантами. *Кумуляція* в контексті нашого дослідження передбачає нагромадження фактів щодо форм, методів і засобів підготовки магістрів психології, інноваційних технологій вищої освіти та збереження традиційних ефективних методик професійної підготовки магістрів психології та їх використання як науково-теоретичних засад професійної підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах трансформації освіти. *Конструкція* в контексті нашого дослідження передбачає формування нового підходу до професійної підготовки майбутніх магістрів психології, осмислення особливостей їх професійної діяльності в умовах неформальної освіти, побудова нових концепцій і технологій професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти.

На філософському рівні методології дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти також важливим є дотримання методологічного принципу *єдності теорії і практики* (В. Краєвський) [7], відповідно до якого будь-які теоретичні положення, що не спираються на практику, є абстрактними та безплідними. Водночас практична діяльність, в якій відсутнє певне теоретичне підґрунтя, є випадковою, хаотичною та розфокусованою. Тому цей методологічний принцип передбачає необхідність випробування усіх розроблених теоретичних положень на практиці з метою визначення їх істинності та результативності.

Загальнонауковий рівень методології дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, насамперед, представлений *системним підходом* (Ю. Бех, А. Слепцов [1], А. Жіліна [6], М. Садовий, Є. Руденко [11], О. Трифонова [15], Е. Юдін [20] та ін.), що передбачає **розгляд досліджуваного феномена як системи**, що має певну структуру та закономірності функціонування. Не менш важливим є вивчення феномена дослідження в контексті його взаємозумовленості та загальних зв'язків з явищами та процесами середовища, що його оточує. При цьому поняття «система» є класичним для загальнонаукового рівня методології та визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють певну цілісність, яка володіє інтегративними властивостями (Е. Юдін) [20]. Отже, з позицій системного підходу порівняно самостійні компоненти досліджуваного феномена необхідно розглядати не окремо, а в їх взаємозв'язку, змінах та розвитку, що дасть змогу виявити критично важливі інтегративні властивості та характеристики, які не відображені у структурних складових частинах системи.

Враховання вищезазначених наукових позицій передбачає розгляд досліджуваного феномена як системи, яка володіє основними системними ознаками: цілісності, структурності, ієрархічності, багатоваріантності опису та взаємозалежності системи й оточуючого середовища (О. Трифонова) [15]. Таким чином, система підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, насамперед, має бути *цілісною*, що виражається у принциповій неможливості її зведення до набору складових частин та елементів й виведення з них цілого, а також у залежності властивостей окремого елемента від його місця в системі та функцій, які він виконує. Властивість *структурності* передбачає забезпечення можливості опису системи підготовки майбутніх магістрів психології шляхом встановлення її структурних складових елементів та зв'язків між ними. Поряд із цією властивістю системи важливе значення має *ієрархічність*, яка детермінує ієрархію взаємовідносин між структурними складниками системи підготовки магістрантів психології у вертикальному та горизонтальному підпорядкуванні. Адекватне пізнання підготовки магістрів психології як складної системи детермінує *багатоваріантність її опису*, яка виражається через необхідність розробки концептуальної моделі досліджуваного феномена. Критично важливим акцентом системного підходу є враховання *взаємозалежності досліджуваної системи й зовнішнього середовища*, оскільки тільки під час взаємодії з оточуючим середовищем система може проявити свою цілісність та основні властивості, а також сформулювати нові якості.

Отже, використання системного підходу потребує розгляду підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти як певної системи, що включає сукупність структурних складників й взаємозв'язків між ними, які характеризуються цілісністю, інтегративністю та ієрархічністю. Результатом використання системного підходу є створення відповідної концептуальної моделі досліджуваного феномена, яка відображає внутрішні зв'язки та відносини в системі та її взаємозв'язок з оточуючим середовищем.

Разом із тим зазначимо, що системний підхід володіє певними недоліками, до яких зараховуємо його обмеження в оцінюванні особливостей й динамічних характеристик досліджуваного феномена, неможливість спрогнозувати зміни в системі та виявити механізми їх виникнення, а також надмірне акцентування на структурі й функціях її складників.

З огляду на це в контексті загальнонаукової методології дослідження проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти доцільно звернути увагу на *синергетичний підхід* (Н. Гречаник [3], Т. Дяк [5], В. Кремень [8], С. Курдюмов, Г. Маленецький [9], О. Робуль [10], Г. Хакен [16] та ін.), який передбачає розгляд досліджуваного феномена як складної відкритої нелінійної системи, що здатна до самоорганізації та саморозвитку. Синергетичний підхід є концептуально новим підходом, який оперує такими категоріями, як самоорганізація, нелінійність, нерівноваженість, багатоваріантність, нестійкість, біфуркаційні зміни, прискорений розвиток, бурхливий розвиток, «порядок через хаос» та ін.

В основі синергетичного підходу (синергетики) лежить концепція «сукупного колективного ефекту взаємодії великої кількості підсистем, що утворюють стійкі структури у складних системах та спричиняють їх самоорганізацію» (Г. Хакен) [16, с. 9]. Відповідно до цього підходу, складна відкрита система починає самоорганізовуватись із *первісного стану – хаосу*, який характеризується порівняною незалежністю підсистем та відсутністю взаємної підпорядкованості. У певних умовах, що пов'язані з пороговими значеннями факторів впливу зовнішнього середовища (енергія, інформація, маса та ін.), виникає взаємодія між підсистемами, вони починають утворювати нові стійкі структурні зв'язки та узгоджено реагувати на зміни оточення. Ще одним концептом цього підходу є *точка біфуркації*, в якій можливі альтернативи розвитку складної системи. Таким чином, із хаосу виникає порядок, а автономні підсистеми стають елементами складної впорядкованої системи, яка еволюціонує шляхом зміни порівняно стійких станів.

Зважаючи на складність та багатоаспектність проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти, основною перевагою цього підходу є можливість не тільки виявити загальні закономірності самоорганізації досліджуваного явища, а й окреслити загальні тенденції його розвитку.

Серед основних методологічних положень синергетичного підходу, якими ми будемо керуватись у дослідженні проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності, в умовах неформальної освіти можна виділити такі:

– підготовка магістрів психології як синергетична дисипативна система може бути реалізована безліччю варіантів розвитку, які визначаються тільки її внутрішніми властивостями;

– синергетичне управління системи підготовкою майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти може бути побудоване на засадах резонансу внутрішніх властивостей системи та слабкими впливами;

– слабкі впливи на досліджуваний феномен дають змогу «керувати не керуючи» та забезпечити самоуправління в саморозвитку;

– кожен майбутній магістр психології є відкритою саморегульованою системою, що прагне самовиразитися та самореалізуватися, тому критично важливим є забезпечення кожному магістранту можливості вільного вибору освітніх програм і курсів у процесі професійної підготовки;

– перехід майбутнього магістра психології на новий рівень розвитку може відбутися і послідовно, і спонтанно.

Отже, застосування синергетичного підходу в дослідженні проблеми підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти дає змогу визначити досліджуваний феномен як складну відкриту систему, що володіє здатностями до самоорганізації і саморозвитку. Врахування цих концептуальних засад створює належне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшої розробки авторської концепції, технології та комплексу науково-методичного забезпечення, що мають відповідати вимогам системності, комплексності та конгруентності до внутрішніх властивостей досліджуваного феномена. При цьому в досліджуваній системі можлива різномірність розвитку її підсистем, що сприяє виникненню різних шляхів й результатів процесу професійної підготовки, оскільки самі магістранти є складними відкритими системами, що самоорганізуються.

Висновки і пропозиції. Враховуючи вищезазначені наукові позиції щодо обґрунтування філософської та загальнонаукової методології, наукову проблему підготовки майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти ми будемо розв'язувати,

спираючись на сучасну форму діалектичного методу, закон заперечення заперечення, принцип єдності теорії і практики, а також на системний та синергетичний підходи.

Список використаної літератури:

1. Бех Ю.В., Слепцов А.І. Філософські проблеми сучасного управління складними системами : ідеї, принципи і моделі : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 404 с.
2. Бірта Г.О., Бургу Ю.Г. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.
3. Гречаник Н.І. Синергетичний підхід методичної підготовки майбутнього вчителя музики до творчої самореалізації у процесі диригентсько-хорової діяльності. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2014. Вип. 16. С. 268–274.
4. Давыдов В.П., Образцов П.И., Уман А.И. Методология и методика психолого-педагогического исследования : учеб. пособие. Москва : Логос, 2006. 128 с.
5. Дяк Т.П. Креативи синергетики в теорії та практиці педагогічної діяльності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 11 (18). С. 19–22.
6. Жилина А.И. Системный подход как методология педагогического исследования. *Человек и образование: академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования*. 2007. № 10–11. С. 15–20.
7. Краевский В.В. Методология педагоги : Пособие для педагогов-исследователей. Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. 244 с.
8. Кремень В. Педагогічна синергетика : понятійно-категоріальний синтез. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 3–19.
9. Курдюмов С.П., Маленецкий Г.Т. Синергетика – теория образования: идеи, методы, перспективы. Москва : Знамя, 1993. 64 с.
10. Рубль О. Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти. *Філософія освіти*. 2006. № 1(3). С. 35–42.
11. Садовий М.І., Руденко Є.В. Системний підхід у вивченні атомної і ядерної фізики у педагогічних коледжах. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 10, Ч. 3. С. 83–86.
12. Семенюк Е.П., Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. Львів : Світ, 2006. 152 с.
13. Сидоренко В.К. Методологічні основи науково-пізнавальної педагогічної діяльності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 155, ч. 1. С. 27–36.

14. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент – освіти в Україні», 2006. 302 с.
 15. Трифонова О.М. Про науково-педагогічні підходи у дослідженнях. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. 2015. Вип. 135. С. 206–211.
 16. Хакен Г. Синергетика. Москва : Мир, 1980. 405 с.
 17. Чопик Ю. Історіографія педагогічної компаративістики: проблема методології дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2016. Вип. 21. С. 181–187.
 18. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31–45.
 19. Щука Г.П. Методологічні основи порівняльно-педагогічних досліджень. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_2_10
 20. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Москва : Эдиториано УРСС, 1997. 442 с.
-

Ponomarenko O. Theoretical and Methodological Basis of Professional Training of Future Masters in Psychology in the Context of Informal Education: Experimental Framework

The article shows that it is expedient to consider the methodological foundations of masters in psychology professional training in the conditions of informal education as a hierarchically constructed polymethodological system, which includes philosophical, general theoretical and specific practical levels of research.

It has been proved that professional training of future masters in psychology in conditions of informal education is reasonable to implement, based on the modern form of dialectical method, the law of the negation of the negation and the principle of theory and practice integrity.

In the course of the research it has been substantiated that the system of future masters in professional training in the conditions of informal education should first of all be integral, which is reflected in the fundamental impossibility of reducing it to a set of components or elements and deducing from them an integral whole. It also depends on the properties of an individual element, its place in the system and the functions it performs.

Meanwhile, the result of using a systematic approach is to create an appropriate conceptual model of the phenomenon under study, which reflects the internal connections and relations in the system and its relationship with the environment. It is shown that the application of synergistic approach in the study allows us to define the phenomenon under study as a complex open system that has the capacity for self-organization and self-development.

Given the above theoretical positions on substantiation of philosophical and general research methodology, we will tackle the problem of future masters in psychology professional training in the context of informal education based on the modern form of dialectical method, the law of the negation, the principle of unity of theory and practice, systematic and synergistic approaches.

Key words: *masters in psychology, research methodology, professional training, synergistic approach, systematic approach.*